

„Delaj, ti samo delaj. Ne dam ti krstnega lista, nečistnik! Mati naj pride k meni.“

„Jaz bom delal izpit, ne pa mati.“ Posadil si je klobuk na glavo in pristavil: „Tožit vas grem, gospod plebanuš.“ Obrnil se je in odšel čez dvorišče. Ni se več brigal za Čakiča in ostale, ki so vse slišali. Zaprl je dverice na dvorišču, žvižgal v polje ter bil pri svoji Kristi. Saj bo kmalu mojster in jo bo vzel.

Plebanuš pa se ni ganil v naslanjaču. Vsi so mislili, da je stvar končana in nekateri so se začeli pritajeno smejeti. Kaj takega ni bilo na farofu nič novega. Tedaj je nekdo, ki je stal blizu Čakiča, kriknil. Skočil je k plebanušu in tudi oni s ceste so se rinili pri dvericah na dvorišče. Plebanuš pa je imel sklonjeno glavo, zaprte oči in ni več dihal. Zadela ga je kap. Umrl je, kakor jih mnogo umre, hitro in nepričakovano. Danes je hodil več kot po navadi, izmučil srce, ki je bilo itak slabo. To je tudi zdravnik potrdil. Adama ni nihče dolžil. Plebanuš je bil prevelike jeze in tega ni bil nihče kriv. Pokopali so ga na domačem pokopališču. Mnogo duhovščine in preprostih ljudi se je udeležilo pogreba. Tudi iz Madžarskega so prišli Anuška in sorodniki, toda pogreb so zamudili. Uredili pa so zadeve, ki so tlačile plebanuša zadnja leta. Po njihovem odhodu je postal farof pust in prazen, le kaplan Gaban je sameval v njem. (Konec.)

Pripombe k naši prevratni dobi

Albin Prepeluh

Angleži so bili od nekdaj nasprotniki ruske aspiracije na Carigrad. Ruski Carigrad, industrijsko in trgovsko razvit, bi utegnil postati Angliji bolj nevaren tekmelec kot sama Nemčija, ki je bila in bo tudi v bodoče odvisna od možnosti svojega industrijskega eksporta. Poražena Rusija bi postala plen velikih kapitalističnih držav, ne glede na svoje bivše politične zaveznike in nasprotnike, da ni izvedla revolucije in postavila svoje ogromne državne stavbe na nove temelje. Nemški imperialistični program je še dandanes ta, da je treba Rusijo razdeliti in zasesti del njene ozemlja. Rusija je v svetovni vojni nosila velika bremena in doprinesla ogromne žrtve. Od svojih zaveznikov pa ni dobila tiste podpore, ki bi ji omogočila zasesti Dunaj in Carigrad. Ljubosumnost njenih zaveznikov je bila prevelika, zlasti zaradi Carigrada..

Na mirovni konferenci je Anglija sledila Ameriki. Predvsem je povsem soglašala z njo v težnji po predlagani razorožitvi na suhem, med tem ko bi ostalo to vprašanje glede morjá odprto. Njen svetovni imperij je bil po vojni hudo razrvan, zlasti v kolonijah, zrahljane so bile tudi zveze z dominijoni. Ni izključeno, da se je zavzemala za Wilsonovo zamisel o osno-

vanju društva narodov v nadi, da njegovo moč izkoristi za utrditev britanskega imperija. Tradicionalna konservativna in skeptična angleška politika je v tem vprašanju postala presenetljivo prilagodljiva in okretna. Z angleških vidikov bi bodoče društvo narodov bilo precej drugačno, kakor so si ga zamišljali Francozi. Angleško geslo o „svobodi morja“, ki se je med vojno tako glasno poudarjalo, je zamrlo, prav tako kot je marsikatera štirinajstih Wilsonovih točk v lučih Pariza postala neaktualna, teorem, ki ga ni mogoče sprovesti v sodobno življenje. Razumljivo je tedaj, da je angleški vladni predsednik Lloyd George v konceptu mirovne pogodbe za Nemce zahteval odpravo splošne vojne dolžnosti in uvedbo najemniške vojske z napovedjo, da to pomenja začetek splošne evropske razorožitve.

Ko je končno „svět desetih“ sklenil, sredi aprila 1919 predložiti mirovne preliminarije Nemčiji, ki naj bi bili podpisani že do konca istega meseca, je bilo tudi sklenjeno pristopiti k vprašanju likvidacije Avstro-Ogrske monarhije šele, ko bo zadeva z glavnim nasprotnikom, z Nemčijo, urejena. Motiv tega sklepa je bil ta, da se že vnaprej prepereči pripojitev nemškega dela Avstrije k Nemčiji ter se tako izpodreže očitno politično nagnjenje alpskih Nemcev bivše monarhije. Nemška mirovna pogodba bi namreč morala biti točna in stroga zlasti glede mednarodnih obvez, gospodarskih ukrepov in finančne obremenitve v strah in opomin avstrijskim Nemcem. To je obenem praktično pomenilo oslabitev slovenskih aspiracij na Koroškem, ker se je tako skrhal odpor zaveznikov proti Avstrijcem. S tem v zvezi bi se morala odložiti tudi rešitev jadranskega vprašanja. Tej odločitvi pa so se uprli Italijani, sklicujoč se na londonski pakt iz l. 1915. Ostalim velesilam to sklicevanje ni bilo prijetno. Prvič je bila tajnost, v kateri je bil ta pakt svoječasno dogovorjen in podpisan, nekoliko odiozna, drugič se je spričo Wilsonovega načela o samoodločbi narodov zdel vsebinsko močno zastarel, tretjič pa je bila nova situacija po razpadu Avstro-Ogrske, proti kateri je bil londonski pakt naperjen, povsem predrugučena. Sklepi in načela rimskega kongresa zatiranih narodov so bila sedaj že pozabljena.

Jugoslovanska delegacija na mirovni konferenci je zahtevala, da se Italija v tej zadevi ne sme udeleževati sej „Sveta štirih“, v kakršnega se je izpremenil preko noči prvotni „Svět desetih“, in tam glasovati. Ta zahteva je imela moralno osnovo, da Italija ne more biti istočasno i prizadeta stranka i sodnik v lastni zadevi. Italiji se je mudilo. Že poprej enkrat, meseca svečana, je jugoslovanska delegacija predlagala, naj se predloži ves sporni kompleks med Italijo in državo Srbov, Hrvatov in Slovencev posebnemu razsodišču odnosno prezidentu Wilsonu v odločitev. Tega predloga Italija ni sprejela. Brez dvoma je bil prezident Wilson radi svojega moralnega ugleda pripravna osebnost za takšen posel. Tudi so bili Američani tisti, ki so Jugoslovane najbolj ščitili, poleg Francozov seveda. Na mirovni

konferenci pa je manjkala Rusija in to je bilo za vse zapadne slovanske narode škodljivo. Čehi so bili na zapadu zaradi svojega medvojnega dela in propagande dobro poznani, severna Amerika in njen prezident sta se za Čeha naravnost navduševala. To je bila predvsem zasluga Tomaža Masaryka in čeških legij v Rusiji. Velikemu svetu malo poznane Slovake pa so vzeli Čehi pod svoje okrilje. Od Jugoslovanov so bili na zapadu znani le Srbi, medtem ko so bili Hrvati in njihove narodne meje znani mnogo manj, Slovenci in njihove narodne aspiracije pa sploh nič. Niti pred vojno niti med vojno Slovenci takorekoč niso storili nič takšnega, da bi seznanili druge narode s svojimi zadevami in težnjami in jih opravičili.

Italija je zahtevala za sebe poleg Primorja, dela bivše Kranjske, Koroške in Dalmacije tudi Reko. To zahtevo so utemeljevali, kakor že rečeno, z londonskim paktom. Tudi so Madžari v tem vprašanju ščuvali Italijo, ker so imeli na Reki gospodarske interese. Med ameriškimi eksperti za to vprašanje so bila mnenja deljena. En del je podpiral težnje Italije, drugi ji pa ni bil naklonjen. Na vsej mirovni konferenci ni bilo ne enega delegata, dà, niti enega eksperta med Američani, Angleži in Francozi, ki bi odrekal Italji Trst, Pulj in Gorico. Šlo je le za večji ali manjši teritorij zaledja, ki naj ga dobi. V tem okviru se je debatiralo o geografskih, hidrografskih, klimatičnih, gospodarskih in prometno-političnih razmerah. O narodnih mejah in samoodločbi ljudstva, kar bi bilo na zapadu nedvomno v korist Slovencev in Hrvatov, se ni govorilo. Načelo prezidenta Wilsona je bilo pozabljeno in se je že prašilo v državnih arhivih. Veliko se je razpravljalo o gospodarskih vprašanjih z vidika mest, ki so tedaj de facto že pripadla Italiji, na priliko, ali gravitirata soška in vipavska dolina h Gorici in ako bodo mogli ti kraji brez goriškega mesta živeti, ako jih ne dobi Italija. V Istri je bila italijanska zahteva po železniški progi Pulj-Divača utemeljevana s tem da bi bila nova železniška proga ob zapadni obali Istre tehnično neizvedljiva, zato morajo iz strateških ozirov brezpogojno dobiti obstoječo železniško zvezo Pulj-Divača. Od Wilsona samega označeno razmejitev po sredini Istre, takozvano raško mejo, je Italija zavrnila, na jugoslovanski strani pa ni bilo nikogar, ki bi se pogumno zavzel za to mejno rešitev in prevzel za njo politično odgovornost, razen morda Nikole Pašića, ki pa ni našel zadostne podpore na hrvatsko-slovenski strani. O čem so zastopniki velesil v tej komisiji še razpravljali pri tem vprašanju, kakšne misli so se porajale v glavah poklicanih zastopnikov velesil, med katerimi je bil tudi zastopnik sozainteresirane Italije, ni vedel nihče. Kar se je moglo vedeti, to je povedal angleški tisk, dočim je dobivalo pariško časopisje le nepopolne informacije. Tako n. pr. je poročal angleški novinar dr. E. I. Dillon v London dne 20. marca 1919 o tem vprašanju naslednje:

„Zdi se, da je rešitev jadranskega problema nekoliko napredovala, vendar najbrže ne bo zadovoljila javnega mnenja obeh prizadetih držav. Kakor

sem izvedel iz dobrega vira, se je po vrnitvi prezidenta Wilsona eni od obeh prizadetih držav resno predlagala kompromisna rešitev na ta način, da prepusti teritorij, ki ga tirja za sebe, drugi državi proti finančni odškodnini (podpori), ki jo smatra ameriški zastopnik za potrebno. Nisem pooblaščen, da ta predlog natančneje razložim, preden sporazum ni dosežen, ker bi se, ako se zanj izvé, mogla pogajanja razbiti ob odporu javnega mnenja tiste države, ki bi odstopila svoj teritorij za finančno pomoč.

Tajnost, v katero so bila zavita važna pogajanja glede rešitve jadranskega problema, je nasprotovala znanim 14 točkam prezidenta Wilsona, ki je proglasil, da se mora odpraviti tajnost stare diplomacije in se morajo javne pogodbe razpravljati javno.

Zastopniki Italije, ki so smotrno zasledovali svoj cilj, da bi na severu in vzhodu dobili kar največ, so se sklicevali tudi na težavni politični položaj v svoji državi. Naraščajoče komunistično gibanje bi utegnilo izzvati veliko krizo, ako se vojne žrtve Italije ne bi dovoljno honorirale. Med vojno so italijanski državni dolgovi narasli na ogromno vsoto sedemdesetih milijard lir, od tega zneska je odpadlo na inozemske upnike osemnajst milijard, pretežno na Angleže in severno Ameriko. Zlasti premog in železo je morala Italija med vojno dobavljati od svojih zaveznikov. Njena trgovinska bilanca je bila pasivna in se je moral skoraj ves primanjkljaj pokrivati iz dohodkov tujskega prometa in z zaslužki njenih številnih izseljencev ter sezonskih delavcev. Med vojno je severna Amerika veliko zaslužila z vojnimi dobavami Evropi, Anglija s prodajo svojega premoga in s pomorskim transportom, v Franciji pa so pustile zavezniške armade veliko gotovine. Italija med vojno ni zaslužila ničesar, imela je samó izdatke. Ker je njeno itak majhno trgovsko ladjevje med vojno utrpelo velike izgube, mora sedaj dobiti odškodnino in priložnost, da te izgube nekako nadomesti. Te in podobne navedbe pri njenih bogatih zaveznikih niso bile preslišane, čeprav so Francozi in Wilson dolgo omahovali in iskali poti do sporazuma, ki bi ne dajal povoda za nove konflikte v bodočnosti.

Avstrijska trgovinska mornarica, zgrajena in podpirana iz javnih sredstev, je s pritrdilom poveljne Avstrije prešla v italijansko last. Italijanski kapitalisti so kupili in tudi pošteno plačali večinske delnice avstrijskih parobrodskih družb. Bivši nemški gospodarji teh družb, ki so uživale dolgo dobo izredne podpore in bonifikacije iz davčnih sredstev avstrijske monarhije, so brez ozira na ostale nasledstvene države napravili dobro kupčijo, kasirali svoj novec in se porazgubili v prašini bivše habsburške monarhije. Dunaj je mislil samó na svoj interes in je hotel za bodočnost zasigurati svoje trgovske interese in prednost pred ostalimi svojimi sosedi v tržaški luki. Država Srbov, Hrvatov in Slovencev — to je bilo pri tem stanju jasno naprej — bo ostala brez trgovske mornarice, tudi če dobi kakšno trgovsko že izgrajeno morsko luko. Pri svojem uvozu bo prisiljena, posluževati se

ladij svojega soseda in priznavati njegove prevozne tarife. Ta nemoč države Srbov, Hrvatov in Slovencev na vsej njeni dolgi morski obali, s katero nas bo bodočnost bolj in bolj spajala, je tem bolj občutna, ker ima nova jugoslovanska država na svojih ostalih mejah številne sosede, pa malo dobrih prijateljev.

Slovenci smo na mirovni konferenci izrekli svoj narodni program — državna združitev s Hrvati in Srbi v skupni državi. Več nismo rekli, ne širokemu svetu, ki je odločal tudi o naši bodoči usodi, ne ostalima dvema narodoma, s katerima smo se pravkar združili. Vsaj najodločilnejšemu izmed te naše trojice, Srbom, bi morali povedati kaj več o našem narodnem programu in našem ozemlju, kajti železo se kuje, ko je vroče. Nekateri, če ne večina tedanjih vodilnih srbskih politikov, so bili o nas premalo poučeni, pa so pričakovali, da bomo svoje težnje sami zastopali politično realno in pogumno, in da se ne bomo skrivali za rodoljubne deklamacije. Zakaj so bili naši odločilni možje takrat tako plašni in nesigurni? Politično smo bili za svetovno revolucijo, kakor imenujemo prvo svetovno vojno in njene posledice, povsem nepripravljeni.

Slovenci smo se pokazali tudi neenotne. Primorski Slovenci odnosno njihovi zastopniki so imeli pred očmi predvsem svoje kraje. Slovenci na Kranjskem so se zanimali za slovensko Koroško, Slovenci na vzhodnem Štajerskem pa za svojo mejo in Prekmurje. Redek je bil naš človek, ki bi imel enoten pogled na takó zeló mednarodno sporno ozemlje Slovencev. Posamezniki, ki so ta položaj razumeli, so potrebo in enotnost našega ozemlja sicer poskušali tolmačiti, vendar je bilo to premalo. Duhovna moč posameznikov za realen uspeh ni zadoščala. Slovensko ljudstvo je bilo celo tisočletje zid, ki je branil Nemcem dostop do Jadrana in dalje do Sredozemskega morjâ. Trst sam je bil sicer po večini prebivalstva italijanski, gospodarsko pa je bil izhodišče ne samo vseh slovenskih dežel, temveč tudi avstrijskega alpskega ozemlja in celó južne Nemčije. Ako je hotela mirovna konferenca oslabiti nemško ekspanzivnost na jugu, bi morala slovensko ozemlje ojačiti na jugu, na severu pa mu brezpogojno priključiti prometno važni Beljak in Celovec. Nemčija na vrhovih Karavank ne bo mirno od daleč gledala na severni del Jadrana. Naša jugoslovanska država do tega trenutka še vedno ni bila uradno priznana. Dva tucata velikih in malih držav se je po svojih delegatih udeleževalo mirovne konference, izmed njih je bil izbran najpreje „Svèt desetih“, pozneje celó samo „Svèt štirih“, ki je o vsem odločeval takorekoč suvereno (Wilson, Lloyd George, Clemenceau in Orlando). Izmed teh zastopnik severne Amerike, prezident Wilson, ni bil direktno interesiran na evropskih zadevah, bil pa je važen kot medvojni ideolog zaveznikov. Prav takó tedaj tudi Anglija ni bila pretežno interesirana na evropskih zapletljajih, ker je poudarjala važnost velikih spornih interesov svojega britanskega imperija. Peta velesila, Ja-

ponska, se prav tako ni vmešavala v evropske konflikte, ki so ji bili povsem tuji. Ostalima dvema velesiloma Franciji in Italiji je ostala skrb za ureditev in razrešitev številnih evropskih problemov. Velike stomilijonske slovanske države, Rusije, ni bilo tam. V Rusiji je divjala meščanska vojna. Njeni nekdanji zavezniki so najprej mislili na vojaško intervencijo, naposled so se prestrašili velikih stroškov. Omejili so se na mala podjetja v Arhangelsku in v Sibiriji. Kasneje so se spomnili, da bi boljševike morda le ukrotili, ako vojaško in denarno podpró njihove nasprotnike v Rusiji. Ko tudi to ni pomagalo, so se skušali ž njimi pogajati in so jih povabili na sestanek v marmorskem morju. Toda boljševiki so odbili in niso prišli. Nazadnje so razglasili, da bo boljševiški ogenj izgorel sam v sebi. Toda zaradi odsotnosti Rusije na mirovni konferenci so imeli zapadni Slovani težavno stališče, zlasti mi Slovenci smo bili pri tem najbolj prizadeti, čeprav smo najmanjši.

Tako sem površno pokazal na nekatere probleme pariške mirovne konference in njene težave kot njen oddaljeni opazovalec. Toda to je potrebno vedeti, da se razume, kako so bile naše slovenske zadeve v očeh odločujočih osebnosti malenkostne in za veliko svetovno politiko nevažne in manj pomembne in kako je bilo naši delegaciji težavno, dati jim večji in zadostni poudarek.

Ker je bilo končno težišče naše bodoče usode preneseno v Pariz, bom pripomnil še to in ono k nadaljnjim dogodkom, kolikor sem jih videl in opazil iz bližine.

(Dalje)

Gledališče

O etosu Levarjevega igralstva

Filip Kalan

Svečana prilika je nanesla, da teče beseda o človeku, ki ni le heroičen glasnik našega zrelega umetniškega rodu, ne le pomemben pionir v mladih dneh naše teatsrke kulture, ne le naš prvi veliki karakterni igralec po Borštniku in Verovšku, pač pa eden izmed tistih redkih izbrancev, ki jim je dano, da polože v pesnikovo besedo vse svoje nenavadne izkušnje in da nakažejo v svoji igri jasen in zaključen nazor o življenju, še več: da se v nekaterih srečnih dobah svoje tvornosti izpovedo poslednjih teženj, ki jih hrani človeški um — kako nam je ravnati, kako živeti, kako dostojno zaključiti svojo zemeljsko pot.

Ivan Levar! Pevec in igralec gospoda boga, mu pravi Osip Šest v svojih prvih čestitkah za pet in dvajset let odrskega dela. Mojster, bi mu dejali s skromno in trezno besedo. Toda mojster, ki se lahko ponaša z rezultati, kakršnih gledališka zgodovina skoraj ne pozna: da je ustvaril nepregledno falango monumentalno zajetih ter druga drugi po večini enakovrednih figur na dveh dokaj nasprotnih poljih — na opernih in na dramskih deskah.

Ne maramo se dotikati njegovih stvaritev v visoki klasiki, kjer mu doslej ni bilo vrstnika in zaenkrat menda tudi ne naslednika. Radi bi priklicali v spomin